

RAPORTUL CRONOLOGIC DINTRE EZERO ȘI TROIA ÎN LUMINA CERCETĂRILOR DE LA NORD DE BALCANI

DE

PETRE I. ROMAN

S-a afirmat despre Ezero că ar conține numărul cel mai mare de repere cronologice dintre toate așezările Bronzului timpuriu din regiunea balcano-danubiană (Merpert, în *Ezero*, 514). De asemenea, că faza A (sincronizată cu Baden, Foltești, Cernavodă și Coțofeni) ar începe înainte de Troia, în timp ce faza B ar prinde încă sfârșitul Troiei I și ar pătrunde în Troia II (*ibidem*, 500, 505, 506, 542 și Cernih, în *Ezero*, 316).

Implicațiile unor astfel de afirmații pentru sistemul cronologic al ținuturilor nord-balcanice fiind evidente, am purces atît la studierea amănunțită a bibliografiei existente, cît și a descoperirilor depozitate în apropiere de Sofia. Constatările le expunem în cele ce urmează :

1. Între cultura stratului eneolitic din această stațiune ca și din altele învecinate și cea a stratului din perioada timpurie a epocii bronzului se observă o întrerupere tipologică. Stratigrafic, ea este evidențiată și printr-un steril arheologic atît în stațiunea de la Karanovo (Georgiev 1961, 88), cît și în alte tell-uri (Todorova 1981, 205 și urm. ; Katinčarov 1981).

2. Cultura stratului eneolitic (de tip Karanovo VI) nu se deosebește de aceea a așezărilor gumelnițene din sud-estul României, contemporaneitatea lor pîrînd evidentă.

3. Cultura stratului din perioada timpurie a epocii bronzului ne apare, de la început, ca deplin constituită. Evoluția tipologică este vizibilă dar cultura rămîne am putea spune „clasică” de la început pînă în vremea orizontului IV. S-a subliniat, dealtfel, unitatea culturii din cele 13 orizonturi de construcții (Merpert, *op. cit.*, 497). Sînt de așteptat deci etape mai vechi ale acestei culturi.

4. Această ultimă cultură îmbină în structura sa mai multe componente. Trei sînt mai evidente : una locală, alta de origine nord-dunăreană și a treia vest-anatoliană. În ce măsură se datorează aceste trei componente doar unor contacte culturale sau și unor aporturi etnice rămîne de văzut. Existența acestor trei elemente ne arată, clar, că Ezero nu este o cultură anatoliană sau nord-dunăreană, ci una de sine stătătoare care a apărut și s-a dezvoltat numai în zona în care este documentată.

5. Poziția sa cronologică nu poate fi judecată și stabilită decît în raport cu întreaga succesiune culturală, anterioară și ulterioară, din regiunea în care evoluează. Atunci cînd se raportează la alte zone, trebuie să se țină seama însă de *toate* părțile constitutive, ca și de poziția cronologică a acestora în mediul nord-dunărean și nord-vest anatolian. De

asemenea, nu trebuie neglijate raporturile bi- sau multilaterale ale acestor componente.

6. Poziția cronologică a culturii Ezero a fost stabilită însă numai prin raportarea la lumea egeo-anatoliană (cu precădere la Troia, Poliochni și Thermi : *Ezero*, 306—316, 497—515, 540 și urm. ; de asemenea, Katinčarov 1978, cu bibliografia mai veche). Este adevărat că se fac referiri și la regiunile nordice. Astfel, fazei A (cu o etapă A₁, pretroiană) i-ar corespunde în bazinul dunărean „cultura Baden timpurie (cu fazele C/D după E. Neustupný), culturile Foltești, Cernavodă și Coțofeni” (*ibidem*, 542 ; la p. 502 se specifică : Cernavodă II) ; orizonturilor de tranziție VIII—VII și subfazei B₁ (Michalić) i-ar fi sincrone : Baden D/E și „culturile Celei, Cernavodă III”, Bubanj-Hum II, „orizonturile mijlocii ale epocii timpurii a bronzului de la Kritsana” (*ibidem*). În esență însă, autorii monografiei despre Ezero au făcut abstracție de componenta „nordică” a culturii Ezero. Listele bibliografice (*Ezero*, 101—102, 131, 399—400, 413—414, 516—519 ; cu excepția capitolelor rezervate paleofaunei : 127—220, 483—490) și sincronizările (sumare și inexacte : Cernavodă III, adică Boleráz = Baden A, nu poate fi mai nouă decât Coțofeni și nu se poate sincroniza cu Baden D/E ; existența „mărfii myniene” în Bubanj-Hum II : Garașanin 1958, 63 nu se poate împăca cu datarea, în același timp, a orizonturilor VIII—V de la Ezero cu Troia I timpurie și mijlocie etc.) pe care le-am evidențiat sînt dovada acestei omisiuni. Merpert (*Ezero*, 502) încearcă o justificare : „culturile arătate pînă acum au elemente stratigrafice insuficiente și pentru clasificarea cronologiei lor, ele insele au nevoie de comparații cu așezări stratificate din Tracia”.

Prin cunoașterea succesiunii culturale de la nord de Dunăre și Balcani, din Iugoslavia și Ungaria s-ar fi explicat însă de ce lipsesc (textual : „nu suficient de autentice serii de forme ceramice Troia I” : *Ezero*, 540) elementele de comparație cu Troia I din orizonturile timpurii ale fazei A de la Ezero. S-ar fi putut lesne observa că în etapa Ezero A este mai evidentă componenta „nordică” și ca atare raportarea trebuia să se facă la nord nu la sud. Componenta „nordică” este de tradiție Cernavodă II, deci pătrunderea ei se produsese mai înainte de Ezero A. Cultura Cernavodă II este însă parțial contemporană, parțial mai nouă decât cultura Cernavodă III¹, iar aceasta din urmă conține suficient de numeroase și caracteristice elemente cu analogii în Troia I. Cernavodă II, formată pe

¹ Succesiunea Cernavodă II, III a fost pusă sub semnul întrebării de S. Morintz (Morintz, Ionescu 1968, 124). Temeiuri : Cernavodă II (= Foltești II) putea fi socotită Proto-Glina, în timp ce Cernavodă III era înrudită cu Celei „care în mod sigur precede cultura Coțofeni” (*ibidem*). Aproape simultan (Morintz, Roman 1968, 568), s-a arătat însă că „nu se mai poate susține că una din cele două culturi, indiferent care, ar avea întreaga evoluție după evoluția celeilalte și că, dimpotrivă, cele două culturi, au cel puțin în parte, o evoluție paralelă” (*ibidem*). Cit privește succesiunea în zonele în care ambele culturi (Cernavodă II și III) sînt documentate, adică în sud-estul României, s-au evidențiat „unele indicii în favoarea anteriorității culturii Cernavodă II în raport cu III” (*ibidem*). Imaginea care se desprinde din literatura existentă ne sugerează formarea Cernavodei III în urma dispersării purtătorilor culturii Cernavodă I sub presiunea triburilor usatoviene în mișcare spre sud, de-a lungul țărmului pontic. Ulterior, ținuturile sud-estice ar fi fost ocupate de triburi Cernavodă III care le-ar fi împins mai spre nord pe cele Cernavodă II, acestea din urmă contribuind la apariția culturii Glina III. Nu dispunem nici astăzi de observații stratigrafice care să ofere certitudini. A fost și motivul pentru care nu am reluat discuția și am continuat să operăm cu schema veche deși îndoiele dăinuie la noi de mai multă vreme. O nouă schemă poate însă să explice mai firesc o serie de fapte docu-

o altă bază culturală, a preluat puține elemente de la comunitățile contemporane sau anterioare de tip Cernavodă III, astfel încît, mai ales în partea sa mai veche ne apare ca o etapă care a întrerupt, o perioadă de timp, contactele cu lumea troiană, ce se manifestaseră cu atîta vigoare la comunitățile Cernavodă III. Așa se explică de ce Ezero A₁ pare să

mentare. Ea nu înlocuiește, ci modifică unele segmente ale schemei anterioare. Difuzarea unor elemente caracteristice pentru Cernavodă III pare să înceapă încă în mediul Cernavodă I tîrzie (Cernavodă, așezarea I, dar puteau să fie răspîndiri de materiale din așezarea III; Ghindărești : Morintz, Serbănescu 1974, 57, 62, 63, 65, 67, fig. 10, dar materialul provine din cercetări de suprafață; Rîmnicelu : Harțuche 1980, 81, dar garanția unei depuneri unitare nu o avem încă cită vreme materialul respectiv pare totuși Cernavodă III „clasic”). Descoperirile de tip Renie II (Morintz, Roman 1968, 556—557) indiferent dacă depășesc sau nu cadrul Cernavodă I se leagă nemijlocit de aceasta din urmă. La Durankulak, în apropierea mării și la cîtiva km de granița româno-bulgară, o foarte tipică așezare Cernavodă III timpurie reflectă foarte strîns legături cu perioadele mai vechi, avînd printre altele și citeva fragmente ceramice pictate, unul pîrînd a fi în stil Foltești I. Deci va fi dificil să se mai susțină : a) că unda Usatovo-Foltești I a pîtruns atît de adînc și dens spre sud cît s-a crezut; b) că în sud-estul României, așezările Cernavodă III ar fi mai tîrzii decît cele similare din restul Munteniei și Oltenia. Pe de altă parte, descoperirile de tip Cernavodă II reprezintă, în sud-estul României, punctul de plecare al unei evoluții care nu mai permite interperneri de tip Cernavodă III, această evoluție tinzînd la constituirea unui cerc cultural care cuprinde deopotrivă descoperiri de tip Ezerovo (pentru Ezerovo II, vezi Tončeva 1981), Valea Mare (inedit), Hirșova (Morintz, Serbănescu 1974, 49, 51, fig. 4/1, 2, 4—6 = 5/1—5), Medgidia (Irimia 1981, 348, fig. 2/1), Izvoarele (*ibidem*, 349, 350, fig. 2 a, b; 3/1; 4/1, 4); Neptun (Iconomu 1968, 76, fig. 36), Rasova (Irimia 1974, 77, fig. 7/1, 2), Lișcoteanca (Harțuche 1973, 19—21, fig. 5; 6), Brălița (*idem* 1979, 71, 72, fig. 4/1, 2; 5/1—6), Foltești tîrziu (bine reprezentat prin descoperirile de la Tîrpești : Marinescu 1981, 89 și urm., fig. 206—213). Toate aceste fapte documentare ne permit astăzi formularea următoarei schițe „istorice” : în timp ce sub influența sudică, exercitată deopotrivă atît asupra unor comunități Cernavodă I tîrzii cît și asupra comunităților de tip Hissar, stratul inferior-Teliș III-Sălcuța IV-Vajska-Herculane, II, III-Cheile Turzii-Hunyadi halom-Lazňany, începeau să mijască elemente specifice pentru Cernavodă III, în Moldova apar comunități Foltești I, Horodiștea și ale amforelor sferice. Comunitățile Foltești timpurii nu par să fi pîtruns prea mult în sud-estul României, dar ele au putut, prin presiunea exercitată, provoca o mai mare întrepîtrundere între comunitățile Cernavodă I, în curs de transformare spre Cernavodă III, și cele ale marelui complex eneolitic final, de nuanță Sălcuța IV, mai sus menționat. Această întrepîtrundere a putut accelera procesul de constituire a culturii Cernavodă III. În timp ce în sudul Moldovei și nord-estul Munteniei, pe un fond Foltești se închea cultura Cernavodă II (=respectiv Foltești II), în sud-estul Munteniei, sudul Dobrogei și pe întinse teritorii de la Dunărea inferioară și mijlocie (în acest context s-ar putea încadra comunitățile de tip Șturovo-Protoboleráz. Din păcate, deși cunoaștem în amănunțime materialul de la Șturovo, nu avem la dispoziție studiul publicat de V. Pavúková în SlovArch 1979—1) apăreau și evoluau comunități de caracter Cernavodă III. Într-un moment al evoluției celor două culturi (Cernavodă II și III, de fapt cercuri culturale) în spații diferite, s-a produs mișcarea Cernavodă II spre sud. Spre vest, au fost dispersate noi comunități Cernavodă III și în cadrul acestor mișcări este de presupus că au apărut și unele comunități de tip Boleráz în Slovacia (Pavúková 1964), independent de cele derivate dintr-un fond de aspect Șturovo. Dacă comunitățile Cernavodă III-Boleráz vor fi integrate în fenomenul Coțofeni-Baden, cele de tip Cernavodă II vor constitui o componentă importantă a complexelor de tip Ezero, Ezerovo și a celor înrudite, mai sus menționate, din sud-estul României. Dacă ne referim strict la cele două culturi așa cum ne apar ele în așezările de la Cernavodă și la mobilitatea comunităților din această vreme (unele resturi de la Dăbca, spre exemplu, par să indice trecerea ocazională a unei comunități Cernavodă II, și prin centrul Transilvaniei!?) situația pare a fi și mai complexă decît ne-o putem imagina astăzi. În concluzie, fenomenul Cernavodă III a început mai de timpuriu decît cel Cernavodă II, după care au evoluat paralel în spații diferite, în partea de sud-est a României producîndu-se, la un moment dat, o înlocuire a comunităților Cernavodă III cu II. Pe ansamblu, însă acestea din urmă nu au putut dăinui, în forma originală, mai mult decît primele. Forma și conținutul notei de față emană din acordul membrilor colectivului care a efectuat cercetările de la Cernavodă, respectiv : D. Berciu, Seb. Morintz, P. Roman.

ducă lipsă de elemente de comparație cu lumea troiană. Fiind însă de acord cu Merpert, care afirmă : „în așezările și mormintele de la Usatovo sînt elemente caracteristice Troiei I dezvoltate” (*Ezero*, 506), și ținînd cont de faptul că Foltești I (recte Usatovo, fie el și tîrziu) a jucat un rol important în geneza culturii Cernavodă II care, la rîndul ei, contribuie la apariția culturii Ezero, s-ar putea ca această lipsă de elemente troiene în Ezero A să fie numai aparentă. Dealtfel, Zbenović (1974, 141) împărtășește punctul de vedere al arheologiei românești (vezi, spre exemplificare, Morintz, Roman 1969 a, fig. 1) după care între Usatovo și cultura Cernavodă I ar fi existat o parțială contemporaneitate. Nivelurile următoare de la Ezero conțin elemente troiene, în număr mare, dar acestea nu se datorează unor prime contacte ci reluării viguroase a iradierilor culturale de origine egeo-anatoliană. Aceste iradierii puteau să fie emanații directe ale menționatei centre, dar puteau ajunge în cultura Ezero și prin intermediul unor comunități sud-est europene neafectate prea mult de „socul nordic” și care aveau deja în structura lor elemente egeo-anatoliene.

S-au evidențiat deja (Roman 1976, 163) analogii între materiale aparținînd complexelor de tip Orlea-Sadovec și nivelurilor vechi (XIII—XI) ale fazei Ezero A. În sudul Olteniei, Cernavodă III precede însă Orlea-Sadovec. Pe de altă parte, cultura Cernavodă III este mai nouă decît cultura Cernavodă I, iar aceasta din urmă este ulterioară așezărilor gumelnițene A₂ (și, inevitabil, celor Karanovo VI de la Ezero și Karanovo), cu analogii în Kum Tepe I b². Cernavodă I are și ea o poziție cronologică specifică : durată etapelor³ Cucuteni A₄ pînă în perioada B₂, durată etapelor Sălcuța IIc—IV și, indirect, perioada culturii Bodrogkeresztúr, parțial și Tiszapolgár tîrzie. În partea sa finală însă (perioada Hissar, stratul inferior — Teliș, stratul superior — Sălcuța IV — Herculane II — Cheile Turzii)⁴, cultura Cernavodă I este paralelă și cu perioada timpurie a culturii Rachmani, ultima continuîndu-și evoluția și în timpul culturii Cernavodă III.

Poziția culturii Rachmani față de Helladicul timpuriu, Thessalicul timpuriu și Troia a fost precizată atît pe baze stratigrafice (în al doilea caz), cît și pe temeiul unor importuri (Hanschmann, Milojčić 1976, 130—131, 142 și urm.; Weisshaar 1977; idem, sub tipar; Podzuweit, sub tipar). Cu cea mai mare parte a evoluției sale (cel puțin fazele I și II), cultura Rachmani se înscrie în limitele Troiei I. Acest fapt este confirmat și indirect, anume prin relațiile sale cu Cernavodă III (în care, cum am văzut, analogiile cu Troia I sînt frecvente), cu Helladicul timpuriu I și II (importuri Helladice timpurii găsindu-se deopotrivă atît în Rachmani : Milojčić 1967, 24; idem, 1972, 65; Weisshaar 1979, 387, 390; idem, 1980, 38, cît și în Troia I tîrzie : Podzuweit 1979, 106, nota 1018,

² Datată într-o perioadă antetroiană (Sperling 1976, 355 și urm), dată contestată de Podzuweit (1979, 43—45, anexa 26), așezarea I b își găsește, prin materialul ceramic, frapante analogii în descoperiri aparținînd culturii Gumelnița, începînd cu etapa A₂.

³ Pentru apariția elementelor Cernavodă I simultan cu fenomenul Cucuteni C (în Cucuteni A₄), vezi Roman 1971, 129. Acest punct de vedere nu ni l-am modificat nici astăzi (vezi, de exemplu, Roman 1981 a, 23 și urm., fig. 1). O schemă-cadru recapitulativă, publicată de noi în 1978 (p. 220), cu toate că în text afirmam (*ibidem*, 217—218) apariția culturii Cernavodă I la Dunărea de Jos în același timp cu încetarea așezărilor gumelnițene dateate cu importuri Cucuteni A₂, a putut fi interpretată (Dumitrescu 1981, 34), din vina noastră, în sensul renunțării la simultaneitatea apariției fenomenelor Cucuteni C și Cernavodă I.

⁴ Pentru detalii, vezi Roman 1971, 31 și urm.; idem 1973, 57 și urm.

1019). Pe de altă parte, torți specifice Sălcuței IV⁵ se întilnesc încă din prima fază a culturii Rachmani (Weisshaar 1977), în Troia I c (Troy I, 2, fig. 240/16—18) și Thermi (Lamb 1936, fig. 34/4, 5, 14). Deci, cu toate că atit cultura Cernavodă III, cit și Rachmani evoluează, dacă nu integral, cel puțin în cea mai mare parte, înaintea fazei Ezero A, ele ne arată totuși evidente contacte cu Troia I.

Între Balcani și Dunăre, după orizontul Gumelnița A₂ — Kodjadermen, ar trebui să înregistrăm succesiunea⁶: Cernavodă I, Cernavodă III,

⁵ Cultura Rachmani, chiar din etape vechi ale sale (Weisshaar 1977; idem 1979, pentru Pevkacia-Magula; Immerwahr 1971, pl. 4/47 = 68/47; 6/70—75; 13/189 = 69/189, 205, pentru Agora ateniană), are analogii în orizontul Hissar, stratul inferior-Teliș, stratul superior-Sălcuța IV-Herculane II, III-Hunyadi halom-Vajska-Lažňany. Acest orizont este sigur mai nou decit cultura Gumelnița-Karanovo VI (pentru raportul cronologic dintre Gumelnița și Sălcuța, vezi Roman 1978, 215 și urm.). Chiar dacă așezările de la Kephala (Coleman 1977, 109 și tabel 8; după părerea noastră prea timpuriu datată) și, mai puțin, Perachora (Fossey 1969, 56—60, mai ales pentru faza X) se vor dovedi ceva mai vechi în raport cu așezarea Rachmani de la Pevkacia, acest fapt nu va putea modifica raportul cronologic de ansamblu dintre cultura Rachmani pe de o parte și așezările culturii Gumelnița din sud-estul României, care sint mai vechi, pe de alta.

⁶ Schema cronologică propusă de H. Todorova (1981, 208 și urm., fig. 2) este, în bună măsură, o transpunere a descoperirilor sud-dunărene (cu denumiri nu totdeauna justificate) în schemele de cronologie relativă stabilite deja pentru regiunile nord-dunărene. Cu privire mai ales la acest ultim studiu, atragem atenția că folosirea masivă a rezultatelor cercetării românești ar trebui să se reflecte, corespunzător, și în lista bibliografică. Cit privește schema propriuzisă (care reia, într-o formă ușor modificată, scheme anterioare: Todorova 1978, tabela 16; idem 1979, tablele 3 și 21) facem următoarele obiecții: 1. dacă adoptarea noțiunii de „Perioada de trecere” o socotim foarte bine-venită, introducerea în ea a unor culturi eneolitice locale (cum ar fi Krivodol, inclusiv așa numita „cultură Galatin”) sau a unor grupe alogene (transformate lreptat, dar avind inițial un mod de dezvoltare corespunzător neoliticului) o socotim total nepotrivită și literatura românească a dat numeroase explicații în acest sens (mai nou: Roman, Németsi 1978, 151—155; Roman 1978 a); 2. Nu poate fi acceptată nici introducerea culturilor pe care arheologia românească le-a atribuit perioadei de tranziție (respectiv a culturilor Orlea-Sadovec, Coțofeni, Kostolac, Vučedol, Cernavodă III) în perioada timpurie a epocii bronzului (prin transpunerea situației de la sud la nord de Balcani și Dunăre), deoarece, cum deseori s-a subliniat (Morintz, Roman 1969; idem 1973, 266 și urm.; Roman 1977; idem 1978 a; idem 1981; idem 1981a; idem 1981 b, nota 1. O comunicare dedicată special problemelor bronzului timpuriu în sud-estul Europei a fost prezentată de noi cu ocazia colocviului de la Baia Mare, în ziua de 10 mai 1982), pe de o parte, unele dintre aceste culturi sint mai vechi decit Ezero; fenomenologic nu înregistrăm încă unelte din bronz, iar pe de altă parte, sintezele etno-culturale care asigură o continuitate nemijlocită spre culturile „bronzului clasic” nu s-au realizat prin culturile mai sus menționate. Astfel de sinteze nu s-au constituit nici în partea de vest (în cadrul culturilor Cernavodă III, Coțofeni, Kostolac, Vučedol) din cauza puternicelor tradiții eneolitice, nici în partea de est, unde aflurile nord-pontice, repetat reinnoite, aduceau cu ele tradiții și mai vechi. Doar în partea centrală, de contact între aceste cercuri culturale, s-a reușit, cronologic chiar în paralel cu culturi ale perioadei de tranziție, să se constituie mai de timpuriu noi sinteze etno-culturale, specifice epocii bronzului. Avem în vedere complexe de caracter Glina, Schneckenberg (Roman 1977; idem 1978 a; idem 1981); 3. Descoperirile de sceptre se pot insera în cadrul culturilor Cernavodă I, Cucuteni, Sălcuța etc. și ele nu formează, în chip necesar, un singur orizont cronologic (Fedeleșeni la nivel Cucuteni A₄, Sălcuța la un nivel mai tîrziu etc. Bogata literatură asupra problemei la: Oprișescu 1977 și Hartuche, Bobi 1980). H. Todorova a adoptat punctul nostru de vedere (Roman 1978; idem 1978 a) după care Sălcuța „clasică” (deci și Krivodol) este mai nouă decit cultura Gumelnița, fiind paralelă cu Cernavodă I (compară Todorova 1979, tabela 3, 11 și 21 cu Todorova 1981, fig. 2), dar ne propune să renunțăm la noțiunea de „Sălcuța IV” în favoarea celei de „cultura Galatin” (cu aceasta, „aparitia” unor „culturi noi” la sud de Dunăre prin procedeul schimbării doar a denumirilor pare să fie încheiat), „da es sich um eine neue, der klassische Sălcuța-Kultur genetisch nur entfernte Kultur handelt” (Todorova, 1981, 212). Lăsind la o parte faptul că ceea ce se întilnește în stratul III de la Teliș (Gergov 1980) și căruia îi corespunde „cultura Galatin” nu iese cu nimic din cadrul a ceea ce s-a numit Sălcuța IV, afirmația după care Sălcuța IV este o cul-

Cernavodă II și Ezerovo în partea de est ; iar în partea de vest : Krivodol, Teliș (stratul III, identic Sălcuței IV), Cernavodă III, infiltrări de scurtă durată Cernavodă II (?), Orlea-Sadovec, Coțofeni (îndeosebi fazele II și III). Tot acolo, sint de presupus prezențe de caracter Cernavodă I și de tip Zimnicea (Alexandrescu 1974).

Pînă acum, în partea de est s-au descoperit, în afara așezărilor menționate de pe teritoriul României (Morintz, Roman 1968 a), resturi de așezări care aparțin culturii Cernavodă I tîrzie de tip Ulmeni (*ibidem*, 62) și care au fost cuprinse în noțiunea de „cultura Pevec” (Todorova 1977 ; idem, 1981, 208). Astfel de așezări reflectă stadiul final pe care l-a atins procesul de „autohtonizare” al purtătorilor culturii Cernavodă I (vezi la Morintz, Roman, *op. cit.*, 62 și urm., fig. 11—19) și, implicit, drumul parcurs în evoluția culturală din nord-estul Bulgariei, de la cultura Gumelnița-Kodjadermen pînă în această perioadă tîrzie. În mod firesc, trebuie să presupunem că vor ieși la iveală și resturi mai timpurii ale culturii Cernavodă I dar, așa cum am subliniat și cu alt prilej (Roman, Némethi 1978, 155), astfel de așezări nu pot fi căutate în tell-uri. Tipul de așezare era diferit (Roman 1978a).

Partea de nord-est a Bulgariei ar trebui, de asemenea, să fi fost locuită și de comunități Renie II și Cernavodă III. De la Durankulak ni s-au semnalat resturi de tip Cernavodă I și III (Todorova 1981, 210). Prin amabilitatea kolegi H. Todorova — conducătoarea cercetărilor — am putut studia acest material despre care pot spune că este foarte caracteristic *numai* pentru cultura Cernavodă III. Astfel de așezări ar trebui să formeze, în mod obligatoriu după părerea noastră, un orizont cultural și cronologic distinct între Dunăre și Balcani.

Un singur fragment ceramic de la Durankulak prezintă similitudini în ceramica Cernavodă II. În schimb, pe malul drept al Dunării, la Kadikioi (Georgieva 1952, 529 și urm., fig. 237, 247) s-a descoperit un material absolut tipic pentru Cernavodă II. Toate, sau aproape toate, așezările din jurul lacului Varna conțin o puternică componentă de caracter Cernavodă II. Menționăm : Strašimirovo 2 (Ivanov 1973, pl. V) ; Strašimirovo 1 (Margos 1973, pl. IX/1, 3, 7, 8), Kolarov (Margos 1961, fig. 5), Ezerovo II (Tončeva 1981, 60, fig. 19/16 ; 20/12 ; 21/1—6, 11—12 ; 22/1—6, 8, 10, 13 ; 23/6, 7). În unele dintre cazurile citate de la Ezerovo pare să fie vorba de elemente de autentică factură Cernavodă II (Strašimirovo, Kolarov), în altele de un puternic substrat de caracter Cernavodă II (Ezerovo II mai ales). Acest substrat formează un orizont distinct, mai vechi decît orizontul Ezerovo propriu-zis ; materiale analoage celor de tip Ezerovo apărînd deopotrivă în Muntenia răsăriteană⁷, Dobrogea⁸, Moldova⁹ și în

tură îndepărtată genetic de Sălcuța clasică nu este nici reală, nici pentru prima dată enunțată. Pentru netemcinicia ei este suficient să se citească cu atenție studiul nostru din Dacia, N.S., 15, 1971, 31 și urm. cu toată bibliografia indicată. De asemenea, Kalicz 1979—1980, 43 și urm. Despre o cultură nouă a scris și Ida Bognár-Kutzián (1973, 33) : „the origins of Sălcuța IV are just as uncertain” . . . „Also its pottery substantially differs from Sălcuța III”, dar pentru comparație ea avea la dispoziție materiale din Ungaria care, datate cel mai devreme în perioada Bodrogkeresztúr B (majoritatea, provenind de la Hunyadi halom, se pot atribui etapei post Bodrogkeresztúr, de caracter Herculanc III), se deosebeau, firește substanțial, de perioada Sălcuța III, rămasă la o distanță cronologică apreciabilă. Apoi, altul este substratul în Câmpia Tisei și altul în nord-vestul Bulgariei. În concluzie, o nouă denumire (Galatin sau Teliș III) nu este nici folositoare, nici justificată.

⁷⁻⁹ Vezi nota 1

sud-estul Transilvaniei (Sinzieni : Székely 1980). Se poate vorbi deci de un cerc cultural vest-pontic sau, altfel spus, nord-est peninsular (Roman 1976 a, 54).

În jumătatea vestică a ținutului cuprins între Dunăre și Balcani sînt documentate așezări de tip Krivodol (Sălcuța) și Sălcuța IV (stratul II de la Galatin : Todorova 1981, 212 și stratul III de la Teliș : Gergov 1980). Poziția lor cronologică nu ridică probleme. Nici descoperirile grupului Orlea-Sadovec (Todorova 1968, 18, 41 și urm.; Roman 1976) sau așezările caracteristice culturii Coțofeni din extremitatea vestică a ținutului analizat (Djambazov, Katinčarov 1974 ; Katinčarov 1975, 95 și urm.) nu par să iasă din tiparele stabilite. În schimb, unele complexe cu materiale caracteristice, coțofenești în esență (putînd reprezenta deci o manifestare locală), provenind atît de la sud de Dunăre (Tărnava : Nikolov 1976, mai puțin mormintele 9 și 10 care sînt mai noi și aparțin orizontului Zimnicea : Alexandrescu 1974), cît și de la nord de fluviu (Măceșu de Jos : Dumitrescu 1960), au încă o încadrare, în schema cronologică a culturii Coțofeni, oscilantă. Lipsesc pînă acum descoperiri aparținînd culturilor Cernavodă I și II. Ele ar trebui să apară. Cultura Cernavodă III va trebui să fie, de asemenea, documentată prin așezări independente și în această regiune, căci astfel de așezări sînt prezente pe malul stîng al Dunării.

Care este situația la sud de Balcani, în aria culturii Ezero? Deja de mult timp (Morintz, Roman 1969 a, 67 și urm.) s-a presupus un hiatus între Karanovo VI și Ezero, ipoteză acceptată și de unii cercetători bulgari (vezi, mai nou, Todorova 1981, 205 și urm.). La mai vechile argumente (Morintz, Roman, *op. cit.*) se pot adăuga date noi : a) descoperirea unor sceptre de piatră (Jambol : inedit, informație H. Todorova ; Rezhevo : Berciu 1962) care s-ar înscrie într-un orizont de „Szepterfunde” (Todorova 1981, fig. 2) sau „Steppe Invasion” (idem 1978, tabela 33 ; idem 1979, tabela 3 și 21) ; b) prezența unor clemente Cernavodă I în complexe de tip Șuplevec-Bakarno Gumno (Garașanin, Simoska 1976 ; Simoska, Kitinovski, Todorović 1976) nu ar putea fi explicată dacă acceptăm ideea unei evoluții nestingherite, în această vreme, a așezărilor de tip Karanovo VI. Cu toate că această primă penetrație nord-pontică a fost pusă în evidență prin cercetările din România și amploarea ei a fost deseori subliniată (vezi, mai nou Roman 1981 b), noi nu ne-am imaginat niciodată posibilitatea unei acțiuni din care ar fi rezultat o „totală distrugere” a complexului Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI, cum o afirmă Todorova (1981 a). În anumite zone s-au produs desigur dislocări, în altele însă doar infiltrări. Continuitatea stratigrafică nu mai era posibilă, dar continuitatea în teritoriu și în forme transformate da ! Un exemplu tipic în acest sens este grupul Brătești de la nordul Dunării (Tudor 1978). Subliniem, de asemenea, că în timp ce la nord de Balcani componenta „locală” a culturii Cernavodă III este de tip Cernavodă I și în al doilea rînd de tip Sălcuța IV, componenta locală din complexul Ezero conservă puternice tradiții de tip Karanovo VI-Krivodol ; c) Fără puternice influențe de tip troian, apariția culturii Cernavodă III n-ar fi fost posibilă. Ne putem deci aștepta ca, la sud de Balcani să apară așezări în care astfel de influențe să fie și mai vizibile. Cum cele mai vechi niveluri de la Ezero își găsesc corespondențe nord-balcanice abia într-un orizont post Cernavodă III, este evident că

preconizatele așezări sud-balcanice ar urma să fie mai vechi decît Ezero și ar putea, eventual, să se asemene, în conținut, cu materialele descoperite în „soluturile” 12—17 de la Dikili Tash, cu ceramică canelată și torți tubulare (Deshayes 1970, fig. 18 și 21). Indirect, pentru o vechime mai mare a orizontului Cernavodă III în raport cu Ezero, pledează și N. Djambazov împreună cu R. Katinčarov atunci cînd afirmă similitudinea între ceramica Coțofeni din peștera Magura și cea aparținătoare nivelurilor inferioare ale stratului perioadei timpurii a epocii bronzului de la Ezero (Djambazov, Katinčarov 1974, 137) cu toate că la Magura sînt vizibile și elemente Kostolac (*ibidem*, fig. 18/z). Dacă n-ar fi intervenit factorul Cernavodă II (prezent în forme „pure” în unele așezări din nord-estul Bulgariei și ca o componentă integrată la Ezero : vezi, de exemplu, *Ezero*, fig. 135/v ; 137/g ; 147/v, g), evoluția culturală sud-balcanică ar fi fost mai ușor de urmărit, iar relațiile cu Troia n-ar fi cunoscut o perioadă de eclipsă. Această „intervenție” a făcut însă posibilă accentuarea relațiilor dintre sud și nord, exprimată prin atît de frapantele asemănări dintre manifestările culturale din Ezero A și cele din Orlea-Sadovec sau Foltești tirziu (Petrescu, Dinu 1974 ; Marinescu 1981, 89 și urm., fig. 208—213). Sîntem deci obligați să presupunem, la sud de Balcani, mai multe orizonturi culturale și cronologice pre Ezero, în care s-au manifestat elemente de caracter sau tradiție Troia I.

Sintetizăm cele pînă acum spuse. Prin prisma relațiilor culturii Ezero cu regiunile nord-dunărene și, în bună măsură, nord-balcanice pe de o parte și a asemănărilor culturii acestora din urmă cu Anatolia pe de alta, putem afirma : a) Cultura Gumelnița (A₂)-Kodjadermen (inevitabil și Karanovo VI) își încheie evoluția tradițională la început de Kum Tepe I b. Dealtfel, noi presupunem un aport balcanic la nașterea culturii I b de la Kum Tepe, în împrejurările presiunii la care au fost supuse comunitățile Gumelnița-Karanovo VI de către cele Cernavodă I ; b) Între sfîrșitul fazei A₂ a culturii Gumelnița și orizontul Orlea-Sadovec, care se sincronizează cu nivelurile inferioare de la Ezero, evoluează culturile Cernavodă I, III, II și, în paralel, Sălcuța clasică, Sălcuța IV, Cucuteni A₄ pînă la B, Horodiștea, Foltești I și II¹⁰. Dacă pentru cultura Sălcuța „clasică” găsim numeroase analogii în Kum Tepe I b (compară : Berciu 1961, 249 și urm. cu Sperling 1976), culturile Cernavodă I tirzie, Cernavodă III, Sălcuța IV își găsesc suficient de expresive similitudini în Kum Tepe I c/Troia I. Asemenea elemente reîntîlnim și în cultura Coțofeni (care și stratigrafic este mai nouă unei părți a culturilor menționate), dar explicația

¹⁰ Asupra publicației rezultatelor noilor săpături de la Foltești (Petrescu, Dinu 1974), am întreprins o foarte amănunțită analiză. Concluzia ar putea să fie reflecția pe care am notat-o la citirea celor scrise de autori pentru groapa nr. 22 (prezentată la p. 25, fig. 2 ; 4/8 ; 6/4, 5 ; 23/8) și anume : „de fapt, cu fiecare complex prezentat, autorii dovedesc existența mai multor niveluri de locuire la Foltești”. Această analiză va fi publicată într-un studiu separat dedicat problemelor perioadei de tranziție pe teritoriul Moldovei. De această dată, ne mulțumim să atragem atenția că o serie de lucrări, unele foarte recente (Zbenović 1974 ; Dergacev 1980 ; Markević 1981 ; Marinescu 1981), prin situațiile documentare pe care le comunică, sînt departe de a da credit afirmației că la Foltești există doar un nivel sau orizont de construcție. De altfel, autorii scriu, în chip repetat, despre un singur strat, dar subliniază că nu au mai multe faze. Un nivel de locuire sau construcție nu trebuie să lase, în mod obligatoriu, și o depunere arheologică continuă sau ușor sesizabilă. Nici resturile gumelnițene sau ale culturii Cernavodă-Sintana de Mureș n-au lăsat depuneri distincte la Foltești. Și totuși aceste resturi au fost separate pe criterii care nu se mai aplică celor din perioada de tranziție.

trebuie căutată în substrat care, la un moment dat, a fost comun din Carpații Meridionali în nord pînă la Egec și Anatolia nord-vestică în sud, de la Morava și Vardar în vest pînă la Marea Neagră în est. Avem, firește, în vedere marele complex Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI-Kum Tepe I b-Sălcuța-Krivodol-Bubanj-Hum I a-Șuplevec-Bakarno Gumno etc, în cadrul căruia întilnim variante și aspecte culturale regionale multiple, nu întotdeauna sincrone, dar strins legate genetic între ele; c) În aceste condiții, orizontul Ezero A₁, Orlea-Sadovec, Coțofeni timpuriu, Boleráz final și Baden timpuriu nu poate să fie mai vechi decît Troia I. Dacă avem în vedere relațiile directe ale orizontului schițat la pct. b cu Troia, cît și pe cele ale orizontului de la pct. c, post Rachmani, cu lumea perioadei timpurii a epocii bronzului din Grecia continentală și, pe această cale, cu Anatolia, ajungem, inevitabil, la concluzia că Ezero nu poate începe decît, cel mai devreme, la sfîrșitul Troiei I.

Are oare componenta egeo-anatoliană, din cadrul așezării de la Ezero, o valoare cronologică incontestabilă? Semnalăm cîteva aspecte ce rezultă din analiza materialului: 1. descoperirile cu analogii în Troia nu sînt importuri din lumea egeo-anatoliană în cultura Ezero. Ele sînt perfect integrate în mediu și au forme de exprimare originale. Prezența lor în cultura Ezero se poate datora unor contacte directe, la nivel Troia I, după care, odată preluate, a urmat dezvoltarea lor independentă. Ele puteau ajunge însă în cultura Ezero și dintr-un fond anterior și de la manifestări culturale învecinate conservatoare; 2. chiar dacă nu formează un „material de masă”, elemente caracteristice și culturii troiene întilnim încă din cele mai vechi niveluri de la Ezero (și torți tubulare: *Ezero*, 498, tabela 203 și forme de vase și apariții singulare: pe marginea lobată a unui vas, provenind probabil de la o amforă, nepublicat, descoperită în orizontul XIII, apare reprezentarea unei fețe umane realizată din două proemințe și benzi de linii incizate); 3. relația cronologică între așezările la care se raportează Ezero (respectiv Troia, Thermi, Poliochni) a fost reanalizată (mai întii de Milojević 1967, 25 și urm., apoi de Podzuweit 1979, 32 și urm., anexa 26), stabilindu-se sincronismul Troia I—II g cu Thermi I—V și cu Poliochni I—V (Podzuweit, *op. cit.*; cu precizarea ulterioară: Podzuweit, sub tipar, continuării fazei Poliochni V pînă în Troia IV c și a paralelismului Troiei IV d—V cu Poliochni VI; compară și cu Mellaart 1971, tabel cronologic); 4. în depunerile de la Ezero, există „monede mai noi” (ca să folosim o expresie luată de la Milojević 1967, 12, 15) și anume: a) două fragmente de *depas*-uri în orizonturile V—VI care, după autori, „nu sînt suficient de concludente și nu ne permit să susținem cu fermitate cele afirmate. Ele au fost descoperite în gropi și nu se știe dacă au aparținut respectivelor orizonturi” (*Ezero*, 508. De neînțeles, dar autorii nu reproduc nici aceste „monede mai noi”). Aceste descoperiri se adaugă celor de la Baadere (Dimitrov 1943; Mikov 1948, fig. 12; vezi, de asemenea, Podzuweit 1979, 93, notele 844—846) și altora mai nou descoperite dar nepublicate; b) prezența unor discuri de lut „folosite probabil la confecționarea vaselor cu roata înceată” (Merpert, în *Ezero*, 21) în orizontul VII al secțiunii sud-vestice (secțiune în care s-au găsit și cele două fragmente de *depas*); c) tiparele pentru turnat topoare de metal aflate în orizonturile VI și IV (*Ezero*, 174, 176, fig. 108, v; 109, l, m, n) pot să dateze cel mai devreme din Thermi V (Lamb 1936, 159, pl. XXIV,

31.14) și Poliochni IV (Brea 1964, I₂, pl. CLXXIII); d) prezența unor ornamente în relief sub forma ζ (orizont XII: *Ezero*, fig. 137/a; orizont XI: idem, fig. 140/a etc) care la Troia sînt frecvente abia din Troia II (Troy I, 2, fig. 370 a/C₅; 389/35. 485; 390/490 etc; vezi, pentru Troia I, și fig. 244/16); e) vasul din *Ezero*, fig. 35 g (din orizontul III: *Ezero*, legenda la fig. 35 și p. 68 pentru vas nr. 16; la p. 508 vasul se atribuie orizontului IV) este asemănător cu cele de la Thermi dar nu se poate spune că are „analogii absolute” (cel de la Thermi fiind canelat vertical). Apoi Thermi IV și V sînt sincronizate cu Troia II d—II g (Podzuweit 1979, 34, 35 și anexa 26). Aceeași este situația cu un *Fischbuttengefäss* (Merpert, Georgiev 1973, fig. 23; *Ezero*, 508) care însă are asemănări și mai generale la Thermi (Lamb, *op. cit.*, fig. 37) sau Poliochni (perioada „roso”: Brea, *op. cit.*, pl. CXLVIII/a, b); f) „monede mai noi” rămîn și acele elemente „corelate cu descoperiri din Troia III—IV”, chiar dacă provin din gropi, în timp ce orizonturile superioare se afirmă că au fost distruse (*Ezero*, 508).

În concluzie, noi sîntem convinși că raportul cronologic dintre Ezero și Troia, așa cum a fost formulat în monografia așezării de la Ezero, nu poate fi acceptat. Tot atît de convinși sîntem că viitoare cercetări vor da la iveală așezări mai vechi decît stratul epocii bronzului de la Ezero și mai noi decît Karanovo VI, care vor reflecta relații cu lumea troiană. Mai aproape de vechile păreri ale cercetătorilor de la Ezero (vezi Merpert, Georgiev 1973, 247 cu bibliografia anterioară), noi socotim că recenta cronologie a materialelor de la Ezero nu este de natură să ne facă să ne modificăm punctul de vedere anterior exprimat (Morintz, Roman 1969 a, 61 și urm. și fig. 1; 2). Cu atît mai mult cu cît autorii monografiei despre Ezero înșiși, acceptînd, în mod constant (Merpert, Georgiev 1973, 256; Merpert, în *Ezero*, 542), sincronismul Ezero A cu Baden C/D, nu și-au dat seama că afirmă implicit prezențe troiene în Balcani, prin Cernavodă III (mai veche decît Baden C/D, deoarece se sincronizează cu Boleráz), înainte de Ezero A. Ar fi fost simplu de observat, dacă nu ar fi neglijat stadiul la care ajunsese cercetarea ținuturilor nord-dunărene în momentul redactării monografiei despre Ezero.

Aceiași autori n-au putut beneficia de rezultatele cercetărilor întreprinse de Podzuweit (1979). Le-au fost însă la îndemînă atît referințe privitoare la Bubanj și Hissar (Roman 1971, 123 și urm., cu bibliografia anterioară; idem 1976 b, fig. 9, p. 63 și urm.), cît și excelenta monografie asupra Bronzului timpuriu thesalic realizată de E. Hanschmann și VI. Miložić (1976). Nici pe acestea nu le-au folosit însă și astfel poziția cronologică a așezării de la Ezero (și a culturii Ezero) continuă să ridice numeroase semne de întrebare.

ABREVIERI

Alexandrescu 1974	= Alexandrina Alexandrescu, <i>Dacia</i> , N.S., 18, p. 79 și urm.
Berciu 1961	= D. Berciu, <i>Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări</i> , București.
Berciu 1962	= D. Berciu, <i>Dacia</i> , N.S., 6, p. 397 și urm.
Brea 1964, I, 2	= Luigi Bernabò-Brea, <i>Poliochni</i> , vol. I, 2 (plaușe)

- Ida Bognár-Kutzián 1973 = Ida Bognár-Kutzián, *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, p. 31 și urm.
- Coleman 1977 = John E. Coleman, *Keos I, Kephala*, Princeton, N.J.
- Dergacev 1980 = V.A. Dergacev, *Pamjatniki pozdnego Tripoljia*, Chișinău.
- Deshayes 1970 = J. Deshayes, *Zbornik Narodnog Muzeja*, 6, p. 21 și urm.
- Dimitrov 1913 = D. P. Dimitrov, *ArchAnz*, 58, p. 13 și urm.
- Dumitrescu 1960 = Vl. Dumitrescu, *Dacia, N.S.*, 6, p. 69 și urm.
- Idem 1931 = Vl. Dumitrescu, *MemAntiq*, 6–8, p. 23 și urm.
- Djambazov, Katinčarov 1974 = N. Djambazov, R. Katinčarov, *Izvestija Sofia*, 34, p. 107 și urm.
- Ezero = G. Il. Georgiev, N. Ia. Merpert, R. V. Katinčarov, D. G. Dimitrov și alții, *Ezero. Rannobronzovata selište*, Sofia.
- Fossey 1969 = J. M. Fossey, *BSA*, 64, p. 53 și urm.
- Garašanin 1958 = M. Garašanin *BerRGK*, 39, p. 1 și urm.
- Garašanin, Simoska = M. Garašanin, *Dragica Simoska. MacActaArch*, 2, Prilep, p. 9 și urm.
- Georgiev 1961 = Georgi Georgiev, *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre*, Praga, p. 45 și urm.
- Georgieva 1952 = Sonia Georgieva, *Izvestija Varna*, 18, p. 529 și urm.
- Gergov 1980 = Ventislav Gergov, comunicare la Institutul de arheologie din București, mai 1980, asupra săpăturilor de la Teliș.
- Hanschmann, Milojević 1976 = Eva Hanschmann, Vladimir Milojević, *Die deutschen Ausgrabungen auf der Argissa Magula in Thessalien III. Die Frühe und beginnende Mittlere Bronzezeit*, *BAM*, 13/14.
- Harțuche 1973 = N. Harțuche, *SCIV*, 24, 1, p. 15 și urm.
- Idem 1979 = N. Harțuche, *Danubius*, 8–9, Galați, p. 67 și urm.
- Idem 1980 = N. Harțuche, *Istros* 1, p. 33 și urm.
- Harțuche, Bobi 1980 = N. Harțuche, V. Bobi, *Istros*, 1, p. 126 și urm.
- Iconomu 1960 = C. Iconomu, *Pontica*, 1, p. 256 și urm.
- Immerwahr 1971 = Sara Anderson Immerwahr, *The Athenian Agora, vol. XIII. The Neolithic and Bronze Age*, Princeton, New Jersey.
- Irimia 1974 = M. Irimia, *Pontica*, 7, p. 77 și urm.
- Idem 1981 = M. Irimia, *SCIVA*, 32, 1, p. 347 și urm.
- Ivanov 1973 = Ivan Sim. Ivanov, *Izvestija Varna*, 9 (24), p. 235 și urm.
- Kalicz 1979–1980 = N. Kalicz, *Szolnok Megyei Múzeumi Evkönyv*, p. 43 și urm.
- Katinčarov 1975 = R. Katinčarov, *AAC*, 15, p. 85 și urm.
- Idem 1978 = R. Katinčarov, *Pulpudeva*, 2, p. 270 și urm.
- Idem 1981 = R. Katinčarov, rezumat, comunicare la simposiumul de la Sarajevu, septembrie 1981.
- Lamb 1936 = Winifred Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge.
- Margos 1961 = Ara Margos, *Izvestija Varna*, 12, p. 128 și urm.
- Idem 1973 = Ara Margos, *Izvestija Varna*, 9(24), p. 267 și urm.
- Marinescu 1981 = Silvia Marinescu-Bilcu, *Trpești. From Prehistory to History in Eastern Romania*, *BAR*, 107, Oxford.
- Markević 1981 = V. I. Markević, *Pozdnetripolskie plemena severnoi Moldavii*, Chișinău.
- Mellaart 1971 = James Mellaart, *Studia Balcanica*, 5, p. 119 și urm.
- Merpert, Georgiev 1973 = V. Ia. Merpert, G. Il. Georgiev, *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, p. 215 și urm.
- Mikov 1948 = V. Mikov, *Fouilles et recherches*, I, Sofia.
- Milojević 1937 = Vl. Milojević, *Jahrb. RGZM*, 14, p. 9 și urm.
- Idem 1972 = Vl. Milojević, *Jahrbuch der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*, p. 61 și urm.
- Morintz, Roman 1968 = Sebastian Morintz și Petre Roman, *SCIV*, 19, 4, p. 553 și urm.
- Idem 1968 a = Sebastian Morintz – Petre Roman, *Dacia, N.S.*, 12, p. 45 și urm.
- Idem 1969 = Sebastian Morintz – Petre Roman, *SCIV*, 21, 4, p. 557 și urm.

- Idem 1969 a = Sebastian Morintz — Petre Roman, *Dacia*, N.S., 13, p. 61 și urm.
- Idem 1973 = Sebastian Morintz — Petre Roman, *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava, p. 259 și urm.
- Morintz, Ionescu 1968 = Sebastian Morintz — Barbu Ionescu, *SCIV*, 19, 1, p. 95 și urm.
- Morintz, Șerbănescu 1974 = Sebastian Morintz și Done Șerbănescu, *SCIVA*, 25, 1, p. 47 și urm.
- Nikolov 1976 = Bogdan Nikolov, *Archeologia Sofia*, 18, 3, p. 38 și urm.
- Oprîțescu 1977 = Ann Dodd-Oprîțescu, *Primele elemente «stepice» din eneoliticul României*, teză de doctorat, Iași.
- Petrescu, Dinu 1974 = M. Petrescu-Dimbovița, Marin Dinu, *Dacia*, N.S., 18, p. 19 și urm.
- Podzuweit 1979 = Christian Podzuweit, *Trojanische Gefäßformen der Frühbronzezeit in Anatolien, der Ägäis und angrenzenden Gebieten*, Mainz.
- Idem, sub tipar = Ch. Podzuweit, *Neuere frühtrojanische Funde in Nordwestanatolien und Griechenland*, *JahrbRGZM*.
- Roman 1971 = Petre I. Roman, *Dacia*, N.S., 15, p. 31 și urm.
- Idem 1973 = Petre I. Roman, *Banatica*, 2, p. 57 și urm.
- Idem 1976 = Petre I. Roman, *SCIVA*, 27, 2, p. 147 și urm.
- Idem 1976 a = Petre I. Roman, *Thraco-Dacica*, 1, p. 53 și urm.
- Idem 1976 b = Petre I. Roman, *Cultura Colofeni*, București.
- Idem 1977 = Petre Roman, *Der Stand der Forschungen über die Frühbronzezeit Rumäniens*, Simposion Budapesta-Velem, aprilie.
- Idem 1978 = Petre Roman, *SCIVA*, 29, 2, p. 215 și urm.
- Idem 1978 a = Petre Roman, *Späteneolithikum. Übergangsperiode und der Bronzezeit im Südosten Rumäniens*, Simposion Plovdiv, oct.
- Roman, Némethi 1978 = Petre Roman, Ioan Némethi, *Cultura Baden in România*, București.
- Roman 1981 = Petre Roman, *Die Übergang vom Äneolithikum zur Bronzezeit auf dem Gebiet Rumäniens*, Simposion Sarajevo, septembrie.
- Idem 1981 a = Petre Roman, *SCIVA*, 32, 1, p. 21 și urm.
- Idem 1981 b = Petre Roman, *SCIVA*, 32, 2, p. 241 și urm.
- Simoska, Kitanovski, Todorović 1976 = Dragica Simoska, Blagoja Kitanovski, Jovan Todorović, *MacActaArch* 2, p. 43 și urm.
- Sperling 1976 = Jerome W. Sperling, *Hesperia*, 45, 4, p. 305 și urm.
- Székely 1980 = Székely Kékedy Zsolt, *Aluta*, p. 39 și urm.
- Todorova 1938 = H. Simeonova-Todorova, *JahrbRGZM*, 15, p. 15 și urm.
- Idem 1977 = H. Todorova, *Die Penec-Kultur*, Simposion Budapesta-Velem, aprilie.
- Idem 1978 = H. Todorova, *The Eneolithic in Bulgaria*, *BAR*, 49, Oxford.
- Idem 1979 = H. Todorova, *Eneolit Bulgarii*, Sofia.
- Idem 1981 = H. Todorova, *SlovArch*, 29—1, p. 203 și urm.
- Idem 1981 a = H. Todorova, rezumat comunicare Simposion Sarajevo, sept.
- Tončeva 1981 = G. Tončeva, *Dacia*, N.S., 25, p. 41 și urm.
- Troy I, 2 = Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rowson, Jerome Sperling, *Troy*, I, 2 (planșe), 1950.
- Tudor 1978 = Ersilia Tudor, *Dacia*, N.S., 22, p. 73 și urm.
- Weisshaar 1977 = H.J. Weisshaar, *Die Funde der Răchmanizeit von der Pevkakia-Magula bei Volos, Thessalien*, Disertație Heidelberg.
- Idem 1979 = H.J. Weisshaar, *Arch. Korrespondenzblatt*, 9, 4, p. 385 și urm.
- Idem 1980 = H. J. Weisshaar, *Mitt. DAI*, 95, p. 33 și urm.
- Idem, sub tipar = H. J. Weisshaar, *Nordgriechischer Import im kupferzeitlichen Thessalien*, *JahrbRGZM*.
- Zbenović 1974 = V. G. Zbenović, *Pozdnetripolskie plemena severnogo Pričernomorja*, Kiev.

RAPPORT CHRONOLOGIQUE ENTRE EZERO ET TROIE À LA LUMIÈRE DES RECHERCHES EFFECTUÉES AU NORD DES BALKANS

RÉSUMÉ

L'auteur analyse le rapport chronologique entre Ezero et Troie par le prisme des relations existant entre Ezero et la succession culturelle au nord des Balkans. Il constate la présence dans l'établissement d'Ezero, et tout spécialement dans les horizons de la phase A, une forte composante de type Cernavodă II, et des analogies évidentes entre les plus anciens horizons d'Ezero et le groupe Orlea-Sadovec. Cernavodă II et Orlea-Sadovec sont plus récents qu'une série de civilisations comme : Cernavodă I récent, Foltești I (Usatovo), Sălcuța IV, Cernavodă III qui, à leur tour, contiennent des éléments communs avec Troie I. Ces constatations permettent à l'auteur de réaffirmer l'existence d'un hiatus entre Karanovo VI et Ezero, espace correspondant aux civilisations de Cernavodă I, III, II qui sont en bonne mesure synchrones avec Troie I. S'il existe „dans les établissements et sépultures d'Usatovo des éléments caractéristiques pour Troie I classique”, et si Ezero A est synchrone avec Baden C/D, cela signifie, implicitement, que les auteurs de la monographie sur Ezero affirment eux aussi l'existence d'horizons Troie I plus anciens qu'Ezero. Et cela parce que : Usatovo est synchrone avec Cernavodă I récent, donc plus ancien que Cernavodă III (correspondant à Boleráz = Baden A) — avec de nombreux éléments Troie I — et Cernavodă II, qui, ultérieurement, entre comme composante dans Ezero A. L'auteur analyse également le rapport chronologique Ezero — Troie I par le biais des relations des deux civilisations avec Rachmani et le Bronze Ancien de Grèce, mettant aussi en évidence le synchronisme entre les civilisations du Nord des Balkans et celles de Grèce.